

UDK 323.1(=163.4*3)

Izvorni naučni rad

Original scientific paper

Emir Džambegović

REDEFINIRANJE ISLAMSKE TRADICIJE BOŠNJAKA I ISLAMOFBIJA

Odlaskom Osmanskog carstva sa područja Bosne i Hercegovine povijest bilježi nastojanje da se prisustvo islama i muslimana u bh.društvu redefiniira kao prisustvo stranog elementa. S tim u vezi, politike su vođenje u skladu s namjerom koja se kretala u rasponu ograničavanja prisustva islama kao elementa identiteta, preko njegovog potiskivanja asimilacijom, pa do uklanjanja, kako u fizičkom smislu tako i u samopoimanju. Taj proces, koji se provodio u mirnodopskim i ratnim uslovima, danas se u svijetu označava kao islamofobija. Kada je riječ o načinu življenja islama, odnosno o potrazi za modus vivendi i modus operandi islama, ona je u BiH konstantna i odvija se u složenim društvenim uslovima. Stoga ćemo u radu predstaviti izazove i ponuditi moguća rješenja za savremeno bh.društvo. Na putu ka izražavanju islamske tradicije Bošnjaka, posebno u uslovima islamofobijskog diskursa koji je prisutan u svijetu, važnu ulogu igra IZ u BiH. U cilju spriječavanja redefinisanja važno je i zauzimanje stava prema neoselefijskom pokretu koji nastoje redefiniirati islamsku pobožnost. Također, važno je odrediti se i prema pro-socijalističkoj interpretaciji o ulozi vjere u društvu, a koja istu redefiniira kao irelevantnu društvenu pojavu koja vodi razaranju društvenih odnosa, pri čemu nastoje uspostaviti animozitet prema izražavanju vjerske slobode kao bitne identitetske odrednice.

Ključne riječi: islamofobija, tradicija, Bošnjaštvo, islam

1. UVOD

Ono što ovdje nazivamo „islamskom tradicijom Bošnjaka“ usko je vezano za pojam “bosanski musliman” i shodno time “bosanskim islamom”. To ne podrazumijeva neku drugu vrstu islama tj. muslimana, niti normativnu vjeru koju baštini IZ u BiH¹, nego narodnu praksu koja se ne kosi direktno sa propisima normativne vjere. Pod pojmom „Bošnjak“ podrazumijevamo većinu koja se identificira u BiH takvima i uz to kao pripadnicima islama, te ih u tom smislu možemo opisati i sa terminom “bosanski musliman” (Karčić :2006). Bošnjake (bosanske muslimane) ne posmatramo kao posebnu vrstu muslimana, nego kao kulturno-antropološku, ali i političku kategoriju.

Islamofobiju razumijevamo kao iracionalan strah od muslimana, a koji je služio i služi kao pokretač nasilja nad muslimanima. Nastala je iz osnovnog konstrukta negativnog imidža islama. Ukorijenjena na predrasudama, imala je ulogu poput one koju ima osnovna tema u muzici, a koja se, nakon što se prvi put odsvira, ponovo vraća kasnije u nešto drugačijoj formi, kao varijacija na temu (Quinn 2008). Ova „tema“ se i u BiH vraćala kroz povijest u različitim formama od odlaska Osmanskog carstva, a i dalje je prisutna. Uobličena je u nastojanja da se prisustvo islama i muslimana u bh.društvu redefiniira kao prisustvo stranog elementa. U tom smislu je vođena politika u rasponu od ograničavanja prisustva islama kao elementa identiteta i njegovog potiskivanja iseljavanjem, asimilacijom, pa do uklanjanja, kako u fizičkom smislu, tako i u samopoimanju.

2. TRI PERIODA REDEFINIRANJA

Za vrijeme SFRJ religioznost je tretirana kao društveno nekorisna i retrogradni relikv iz primitivne prošlosti. Tokom agresije (1992.–1995. godine) i nakon nje došlo je do društvene promjene prema religiji i religioznosti. Strahoviti genocid počinjen nad Bošnjacima/muslimanima u BiH učinio je religiju islam njihovom *differentia specifica* u odnosu na druge narode i pozitivnim dijelom identiteta Bošnjaka. To je dovelo i do redefiniranja odnosa prema islamu u društvu. Novi faktor u međuljudskim odnosima, uključujući i politiku, postala je IZ u BiH kao rezervoar društvenog ugleda. S druge strane, zagovarači SFRJ kulturno povijesnog kruga nastavili su nakon agresije da promovišu vrijednosti, a koje najviše prepoznajemo u opisu Željka Mardešića.

---

¹ Umjesto *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini* u nastavku ćemo koristiti skraćenicu IZ u BiH.

Njih on naziva „nekim oblikom civilne religije“, a iz njih su opstale ideje kao što su „nepogrešivost vođe, svetost žrtava kapitalizma, partijsko svećenstvo“ (Mardešić 2007: 718). Kako je „po sadržaju i idejnoj poruci komunizam nedvojbeno protureligijski“ (Mardešić 2007: 719) u svakom prisustvu religijskog sadržaja se nalazila mogućnost za otvaranje rasprava s ciljem redefiniranja islamske tradicije Bošnjaka i to na način da se zagovara položaj islama i IZ u BiH kakav je u bio bh.društvu za vrijeme SFRJ.

Kad je riječ o manifestiranju islamofobije u ovom radu ukazaćemo na tri perioda: prije agresije, tokom agresije na BiH i nakon agresije na BiH, što možemo vidjeti u opisano u vertikalnim kolonama u Tabeli 1., dok promjenu različitih odnosa (prema fizičkom postojanju, materijalnim dobrima i dr.) možemo vidjeti u horizontalnim kolonama:

Tabela 1. Odnos prema fizičkom postojanju Bošnjaka, materijalnim dobrima islama i islamu kao civilizacijskoj tekovini u tri perioda

Period	Prije agresije	Tokom agresije	Nakon agresije
Odnos →	<i>Aktivno ignorisanje ↓</i>	<i>Uništavanje ↓</i>	<i>Nijekanje ↓</i>
prema fizičkom postojanju →	Preimenovanje (neopredjeljen, Musliman)	Genocid nad muslimanima	Osporavanje genocida, skrivanje masovnih grobnica (npr. Tomašica – 21 godinu skrivana), te osporavanje Bosanskog jezikaNepovoljan
prema materijalnim dobrima →	odnos prema uposlenicima IZ kao baštinicima islama	Urbicid - uništavanje džamija i objekata IZ	Obeshrabrivanje i obezvređivanje obnavljanja i izgradnje džamija izjavama: „Umjesto što grade džamije, neka nam izgrade fabrike“, „Označavaju teritoriju“...
prema islamu kao civilizacijskoj tekovini →	Osporavanje religija općenito, a islama posebno kao retrogradnog ostatka azijskog despotizma	Ideologija sa ciljem stvaranja „Alijine islamske državnice“	Rasprave s ciljem redefiniranja islamske tradicije Bošnjaka koje pokreću: 1. Većina vođstva RS-a i dio vođstva u Federaciji BiH 2. zagovarači kulturno povijesnog kruga SFRJ i 3. neoselefistički pokreti
Cilj: →	<i>Iskorišćenje islama</i>	<i>Nepostojanje islama</i>	<i>Nepostojanje islamske tradicije Bošnjaka</i>

Prije agresije sva tri odnosa bila su usmjerena ka osporavanju identificiranja sa islamom kao vjerom, nastojeći to prikazati kao ideološko sredstvo za urušavanje društveno-pravnog poretka, posebno kroz optužbe u montiranom suđenju protiv Mladih muslimana iz 1983. godine (Trhulj 1992). U toku agresije djelovanje je usmjereno ka odstranjivanju manifestiranja islama – od tjelesnog prisustva muslimana i fizičkog egzistiranja džamija, pa do “preuređivanja” kulture življenja islama na prostorima gdje obituju muslimani i nastoje da manifestiraju kulturu. Nakon agresije nastavljeno je manifestiranje islamofobije kroz osporavanje genocida i osporavanje potrebe obnavljanja i izgradnje novih džamija i pratećih objekata, a koji svjedoče pripadnosti islamskom kulturno-povijesnom krugu. To je ostvarivano kroz iskaze poput: „Umjesto džamija nam trebaju fabrike“ i „Džamijama označavaju teritoriju“.

Kada je riječ o odnosu prema Bošnjacima i islamu u kulturi Srba koji žive u RS-u, primjećujemo da se genocid nad muslimanima ne posmatra kao zločin. Naprotiv, on biva tretiran kao vrhunski izraz “junaštva” i “čojstva” od *Gorskog vijenca* do četničkih pjesama i literature koja propagira “osvetu Turcima”. Kako drugačije objasniti dvadesetjednogodišnji “Zavjet šutnje” koji je, u slučaju masovne grobnice Tomašica kod Prijedora, trajao od 1992. godine, kada je počinjen zločin, do 20. oktobra 2013. godine, kada je u medijima objavljena vijest o njenom otkrivanju.² Islamofobični pogled na svijet se nameće kao jedino logično objašnjenje. To je svjetonazor u kojem nema mjesta za islam i muslimane u BiH, ni u regiji.

Važan element u razumijevanju održavanja preduslova za daljnje bujanje islamofobije predstavlja i odnos prema džamijama. U toku agresije na Bosni u Hercegovinu, džamije su rušene, a nakon 1995. godine fizički napadi na njih nisu prestajali. Štaviše, prilikom pokušaja postavljanja kamena temeljca džamije Ferhadije u Banjoj Luci 7. maja 2001. godine, došlo je do divljačkog kamenovanja. Zbog udarca kamenom u glavu, nakon 19 dana provedenih u komi, preminuo je 61-godišnji Murat Badić iz Gnjilavca kod Cazina³. Od 2010. godine Međureligijsko vijeće BiH objavljuje “Godišnji izvještaj o monitoringu napada na vjerske objekte i druga mjesta od značaja za crkve i vjerske zajednice u BiH – zaštita svetih mjesta” koja pokazuju da su napadi

---

² *Kod Prijedora pronađena najveća masovna grobnica u posljednjih 10 godina*, <http://www.klix.ba/vijesti/bih/kodprijedora-pronadjena-najveca-masovna-grobnica-u-posljednjih-10-godina/130906079> i *Otkrivena masovna grobnica kod Prijedora* <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/otkrivena-masovna-grobnica-kod-prijedora> (6.9. 2013.) ka oba linka pristupljeno 16.4.2017. godine.

³ *Badić usmrćen kamenjem, ubice i danas na slobodi* <http://www.avaz.ba/clanak/179933/badic-usmrccen-kamenjem-ubice-i-danas-na-slobodi?url=clanak/179933/badic-usmrccen-kamenjem-ubice-i-danas-na-slobodi#sthash.BrLOpfur.dpuf> pristupljeno 16.4.2017. godine.

na džamije znatni.⁴ Džamija se različito doživljava u raznim krajevima BiH, a što je uočljivo i u odnosu medija, ali i na osnovu istraživanja koje smo ranije sproveli i objavili (Džambegović 2014).

3. RASPRAVE SA CILJEM REDEFINIRANJA ISLAMSKE TRADICIJE BOŠNJAKA DANAS

Kao što smo pokazali u Tabeli 1., rasprave s ciljem redefiniranja islamske tradicije Bošnjaka u periodu nakon agresije na BiH pokretale su:

- 1) Većina vođstva RS-a i dio vođstva u Federaciji BiH
- 2) Zagovarači kulturno povijesnog kruga SFRJ i
- 3) Neoselefistički pokreti.

Proces redefiniranja religioznosti i islamske tradicije Bošnjaka započeo je nakon završetka agresije na BiH od 1995. godine, a na zamahu je dobio nakon 9/11. Odvija se i u BiH i van nje, a ovdje obraćamo pažnju samo na područje BiH.

3.1. VEĆINA VOĐSTVA RS-A I DIO VOĐSTVA U FEDERACIJI BIH

U područjima u kojima Bošnjaci nisu dominantni (RS i dijelovi Federacije BiH) redefiniranje islamske tradicije Bošnjaka se ostvaruje vođenjem opstruktivne politike koja negativno utiče na identitet Bošnjaka. Krajnja svrha te politike je usmjerena ka etniziranju identiteta građanstva koje su Bošnjaci u smislu nastojanja da se predstave kao „drugi“ koji su ostaci okupatorske Osmanske države. Ovaj proces se odvija na dva komplementarna načina i to kroz uživljavanje u:

- 1) mitološku “osvetu Turcima” kod Srba (Trgovčević 1996) i
- 2) ulogu “graničara” kroz *Antemurale Christianitatis* mit (kod Hrvata i Srba).

Termin *antemurale Christianitatis* prvi je upotrijebio 1143. francuski teolog Bernard iz Clairvauxa (1090-1153) za franačku posadu što je pred muslimanskim Selđucima branila grad Edesu, danas Urfu u jugoistočnoj Turskoj, koji do pada - već

---

⁴ <http://www.mrv.ba/contents/monitoring-napada-na-vjerske-objekte/38> i http://www.mrv.ba/upload/attachments/izvjestaj_zastita_svetih_mjesta_februar_2016_vms.pdf - ka oba linka pristupljeno 16.4.2017. godine.

potkraj sljedeće godine - bio najudaljenija kršćanska država grofovija) na Bliskom Istoku (Žanić 2003). Ovaj "antemurale" mit daje „dvama malim, inferiornim i od velikih i bogatih nacija često prezrenim europskim narodima iluziju navodno važne povijesne uloge u obrani kulturno-povijesnih granica Zapada (Hrvati) odnosno bizantijsko-pravoslavne tradicije (Srbi).“ (Perica 2003)

Ovakva politika predstavlja nehumanu i neciviliziranu "tradiciju" borbe za teritoriju (životni prostor, njem. *lebensraum*). Islamofobija postaje oruđe za uzgajanje „kulta diferencijacije“ i put ka zapadanje u „histeriju razlika“, te potiskivanja straha da će (i Srbi i Hrvati) kao narodi nestati ili postati potpuno nevažni (Gaus 2001). Takvom autopercepcijom izgrađuje se mentalitet "graničara" zemalja *Zapada* (predstavljaju se kao nositelji EU vrijednosti) i *Bizantijskog carstva*. Na tom putu pripadnici srpskog naroda, s organiziranim borbenim jedinicama, kroz povijest su nad Bošnjacima izvršili jedanaest genocida. Ne treba zanemariti ni zločine počinioca iz hrvatskog naroda i njihovih organiziranih borbenih jedinica. Zaključujemo da u različitim periodima historije pojedine vođe nemuslimanskih naroda na Balkanu, iz različitih motiva, "čuvaju tradiciju" činjenja genocida i islamofobije kao dio kulturno-historijskog naslijeđa. Sve pomenuto sredstva su za jačanje politika i medijskih kampanja u kojima se nastoje prikazati IZ u BiH i Bošnjaci u cijeloj BiH kao „neevropski“ narod koji je antipod civilizovanosti i EU vrijednostima.

3.2. ZAGOVARAČI KULTURNO POVIJESNOG KRUGA SFRJ

Pod pojmom „kulturno-povijesni krug“ podrazumijevamo vrijednosti koje proklamira vlast u jednom periodu povijesti. Zagovornike kulturno povijesnog kruga SFRJ karakteriše efemerizirajuće-inferiorizirajući tretman vjere, vjernika i crkava/vjerskih zajednica, koji se najbolje ogleda u zakonu po kojem „Vjerski službenici nemaju pravo na penziona i socijalno osiguranje jer ne obavljaju društveno koristan rad“ (Salčić 2008). Ova grupa vrši a(nti)teiziranje antifasizmom nastojanjem da se otvoreno manifestiranje i slobode vjere u BiH predstavi kao pripremanje za novi fašizam (Memišević 2015). To se vršilo preko medija ustupanjem prostora onima koji islamsku vjeronauku u osnovnim i srednjim školama ironično nazivaju *pravom na poduku fašizmu i nastavkom vršenja podjela*.⁵ Na taj način se religioznost nastoji redefini-

⁵ Komentar Feđe Isovića "Fašizam" u nama, oko nas i u njima od 14.2.2010. godine pročitao i na Federalnoj televiziji u udarnom terminu u emisiji *Dnevnik 2* <http://24sata.info/kolumne/fatamorgana/26297-Komentar-Fedje-Isovića-Fasizam-nama-okolo-nas-njima>—Ahmeta-Adema-Anu-Milana.html - pristupljeno 16.4.2017. godine.

rati kao dezintegrativni faktor u bh.društvu, te se ignorira njen mirnodopski potencijal.

Kada je riječ o ateiziranju antifašizmom riječ je o procesu koji je bio intenzivniji u prije agresije na BiH, a nakon agresije je postao izražen u obliku međumuslimanske islamofobije. Kako među političkim partijama u BiH, u smislu ekonomske politike nema veće razlike, jedina *differentia specifica* ostaje odnos prema religiji, a najviše prema islamu. Interesantno kako se dio promotivne strategije mnogih (SDP, DF, Naša stranka) zasniva na estradnom ateizmu koji se naslanja na imidž negativnog odnosa prema IZ u BiH i njenom društvenom kapitalu. Pri tome se svaka partija/stranka, a posebno SDA, označava kao "parazitatorska" na društvenom kapitalu IZ u BiH i to u estradno teističkom smislu. S druge strane SDP i slične partije također "parazitare", ali na ideji jednakopravnosti koji potiče iz kulturno-povijesnog kruga SFRJ i oslanja se na ideju socijalizma SFRJ. Takva jednakopravnost podrazumijeva protjerivanje vjerskih zajednica (u našem slučaju IZ u BiH) na društvene margine kroz optužbe da se miješaju u politički život (poput klera u Iranu) i tretira ih se kao odgovorne za rezultate na izborima. Ovo dovodi do poticanja islamofobije budući da glasače (neformalno) optužuju za dovođenje na vlast političkih organizacija koji imaju „dobar“ odnos sa IZ u BiH, a time i na rast uticaja „klera“, a što bi moglo dovesti do „teokratije“ ili „vraćanja u mračni srednji vijek“.⁶ Time se i pobožnost običnog čovjeka krivi za „miješanje religije u politiku“, te se od njih, ovakvom retorikom, nastoje napraviti građani „drugog reda“ po pitanju učešća u političkom životu.

3.3. NEOSELEFISTIČKI POKRETI

„Neoselefizmom“ opisujemo osobe koje sebe nazivaju „selefijama“, tvrdeći da su sljedbenici „selefija“ odn. prve tri generacije muslimana“. Na taj način svima drugima imputiraju da ne slijede „izvorni“ islam i osporavaju im pravo na pravovjernu interpretaciju islama. Termin „neoselefizam“ prihvaćen je u akademskoj zajednici i među dužnosnicima IZ u BiH. „Neoselefije“; odn. samozvane „selefije“ preziru kada ih se naziva „vehabijama“. Za „vehabizam“ dr. Rešid Hafizović kaže da je „stanoviti selefizam tj. tradicionalizam“ i jedan od „misaonih tokova koje je utemeljio stanoviti reformator Ibn Abd al-Wahhab koncem 17. i početkom 18. vijeka.“ To je interpreta-

⁶ Ovaj odlomak predstavljen je u zajedničkom radu sa Arminom Muftićem pod naslovom "Islamophobia without Muslims – Islamophobia within Muslims" na konferenciji *International Islamophobia-Conference* u Salzburgu, Austrija, 10.10.2012. godine u organizaciji Universität Salzburg, IRPA-Muslim Teachers Training College, Wien, Austria i Berkeley, University of California.

tivni tok bez literature i mišljenja, odn. „jedan duhovni tok koji zaista zagovara krajnje reduciranje čovjeka kao pojedinca i muslimana kao zajednice.” Ovaj interpretativni tok islama je posebno neprijateljski raspoložen prema ši'itskom islamu, sufijskim redovima i vjerskom reformizmu, te predstavlja službenu vjersku doktrinu Saudijske Arabije od njenog osnivanja 1932. godine.⁷

Arabiziranje islamske tradicije Bošnjaka i njeno razaranje vrši se kroz neoselefištički (neki kažu i *kvaziselfistički*) diskurs. Pri tome se odijevna arapska tradicija (nakon pojave islama) nastoji predstaviti kao jedina autentično islamska. Pod odijevnom arapskom tradicijom (nakon pojave islama) podrazumijevamo nastojanje da se odjeća, koja se nosi u arapskom svijetu, kao što su npr. dželabije (kod muškaraca) i nikab (potpuno pokrivanje lica žena) promovišu kao jedino autentično iskazivanje pobožnosti, te poštivanje propisa islama i slijedenja prakse poslanika islama Muhammeda alejhi-selam. Prostim uvidom u folklorni izgled različitih zemalja koje su došle pod uticaj islamske kulture i civilizacije jasno je da islam nema predatorski odnos prema drugim tradicijama (vidi npr. tradicionalnu odjeću Bošnjaka).

Za razliku od pomenute, islamsku tradiciju Bošnjaka nastoje predstaviti prezrivo i ironično kao “novotarije koje vode u Džehennem” (običaji mevluda i tevhida) i kao skup predislamskih sujevjerja (npr. dovišta). O ovim običajima i njihovoj problematičnosti više je pisao naučni saradnik na Institutu za islamsku tradiciju Bošnjaka u Sarajevu Elvir Duranović (Duranović 2011).

Negativan stav, koji ima za cilj nijekanje islamske tradicije Bošnjaka, zastupaju osobe koje svim silama nastoje “islamizirati” svoju pojavu, mada to više liči na arabiziranje nošnje. Rado preuzimaju vanjski izgled koji se preferira u arapskom svijetu, imenujući ga sunnetom (praksom Muhammeda alejhis-selam). Drugi postupak je javno distanciranje od posebnosti tradicije svog naroda i to primjenom pravila drugog mezheba u namazu, te selektivno propagiranje hadisa koji podržavaju drugi mezheb. U medijskoj areni ovi glasovi neće prestati osporavati pravo ulemi IZ u BiH i islamolozima da interpretiraju islam. Napadi će se vršiti na različite načine, a svi imaju za cilj da ukažu na nekongruentnost imidža IZ u BiH, tj. nepodudaranja onog što proklamiraju i onog što sprovode u djelo. Ovo se sprovodi na tri načina:

- 1) putem nevladinih organizacija koje se povezuju s arapskim svijetom
- 2) uz pomoć Bošnjaka-muslimanima koji su školovani u arapskom svijetu
- 3) na Internetu putem blogova, internet stranica, foruma i društvenih mreža

---

⁷ Rešid Hafizović, intervju za *BH Dane* br.73 od 13. aprila 1998. (vidi: <https://www.bhdani.ba/portal/arhiva-67-281/73/inter.htm>)

U svijetu koji nalikuje na Mekluanovo “globalno selo” svako ima pravo da ponudi svoju ideju kao na tržnici. Zbog toga ne nazivamo islamofobijom svaki stav ili djelovanje koje redefinira islamsku tradiciju Bošnjaka. No, ono što je problematično jeste što takvo djelovanje stvara preduslove za širenje islamofobije. Redefinisanje islamske tradicije Bošnjaka se vrši kroz promjenu autentične kulture življenja. Ona obuhvata sve aspekte života koji omogućavaju *socijalnu koheziju* Ona obuhvata sve aspekte života koji omogućavaju *socijalnu koheziju*, ideji koja je značenjem bliska ideji društvene solidarnosti, odn. „kada pojedinci i skupine osjećaju da ih s drugima veže zajednički cilj, kada prepoznaju te su spremni djelovati za zajedničko dobro, smatrajući se članovima neke zajednice.“⁸

Osporavanje tradicije i rušenje socijalne kohezije se odvija na sljedećim nivoima:

Tabela 2. Redefinisanje ITB na pojavno-individualnom, porodičnom, džematskom, komšijskom i državnom nivou

	Neoselefistički diskurs	Diskurs zagovarača kulturno povijesnog kruga SFRJ
Retorika	„ <i>To nije šerijatski ispravno... To je bid'at</i> “	„ <i>To nikad tako nije bilo kod naših nena</i> “, „ <i>U našoj kući se nikad nije pretjerivalo s vjerom</i> “
Pojavno-individualni nivo	Insistiranje na posjedovanju brade na licu kod muškaraca kao vrhunski iskaz pobožnosti, u bh.društvu dovodi do neukusnog diskursa modne isključivosti. Ovo prati i gajenje animoziteta prema svemu što ne dolazi iz arapskog kulturno-povijesnog kruga, premda islam nije predatorski raspoložen prema drugim kulturama	Insistiranje na tome da nošenje mahrame kod žena nije obavezno, te da je to „razmetanje“, pa čak i da je korak nazad kada je u pitanju emancipacija žena. Pri tome se ignorišu napori uleme da se sprovedu reforme, kao npr. pitanje skidanja nikaba (koprene, zara, feredže), kao ni pitanje učestvovanja pokrivenih žena u društvu. Još je reisu-l-ulema Čaušević 10. 12. 1927. u intervjuu novinarima <i>Jugoslavenskog lista i Politike</i> pohvalio novi nacionalni polet Turaka i pozitivno se odredio i po pitanju odbacivanja koprene žena kod Turaka. Tako je pokrenuo društvene promjene zbog kojih su

⁸ *Izvišće visoke radne skupine za socijalnu koheziju – cilj: aktivna, pravedna i socijalno kohezivna Europa*, TFSC (2007) 3 1 E. Strasbourg, 28. siječnja 2008.

		<p>tradicionalistički krugovi tražili od reisul-uleme povlačenje izjava ili odstupanje s položaja, dok su intelektualci i omladina istupali u prilog reisul-uleme i njegovih poruka. Interesantno je da je čak i <i>Takrir Hodžinske izborne kurije</i> djelomično uvažio njegove argumente u pogledu otkrivanja ženinog lica (Jahić 2010). Iz svega navedenog zaključujemo da rezolucija o skidanju zara Antifašističkog fronta žena (AFŽ) iz 1947. godine za ukidanje zara i feredže nije bio usamljen glas u historiji BiH.</p>
Porodični nivo	<p>Dolazi do tekfirenja (optužbi za krivovjerstvo) članova porodice, a “povratnike u islam” niko ne upućuje na tzv. “nježne” metode, npr. služenja roditelja</p>	<p>Nepoznavanje propisa islama zbog odrastanja u kulturno-povijesnom krugu SFRJ čak i obavljanje namaza biva doživljavano kao pretjerivanje. Zbog sveprisutne islamofobije i straha od razaranja porodičnog sklada uspostavljen je animozitet prema praktikovanju vjere, te se isto posmatra kao indikator „problema sa fundamentalizmom“.</p>
Džematski nivo	<p>Proglašavanjem zajedničkog zikra nakon namaza novotarijom neposredno se šalje poruka da IZ u BiH ne predvodi ljude na ispravan način. Pri tome se bez poznavanja povoda (sebeba) izricanja hadisa u pogrešnom kontekstu koristi čuveni hadis “Svaka novotarija je zabluda, a svaka zabluda vodi ka Vatri”</p>	<p>Krajnje individualizirano doživljavanje vjere, te odnos krajnje neprivlačnosti prema praktikovanju vjere i odlasku u džamiju doveo je do nestanka brojnih džemata, posebno u gradovima.</p>

Komšijski nivo	Tekfirenjem okoline i, “ohalaljivanjem” (dozvoljavanjem) lošeg odnosa prema okolini, razara se društvena kohezija.	Čini se da su umor od ratnih sukoba na području BiH (1992–1995) i izraziti individualizam, ranije otpočeli s uništenjem tradicionalne porodice, te doprinijeli urušavanju komunikacije na svim pomenutim nivoima
Državni nivo	Ironičan je neoselefijski odnos prema državi koji tvrdi da nema smetnje primati od socijalnu pomoć (bilo u BiH, bilo u dijaspori) od “tagutske” (đavolski ustrojene) države, a „glasanje dozvoljeno, stvar idžtihada (slobodnog mišljenja) svakog muslimana i “nužno zlo”. Na veliku mogućnosti postojanja podrške ovakvih stavova, s obzirom na primjetan broj sljedbenika ovakve interpretacije islama koju propagira dr. Zijad Ljakić, koji živi i radi u dijaspori (na području zapadne Evrope), skrenuo je pažnju Fikret Karčić (Karčić 2011).	Nepoznavanje propisa islama zbog odrastanja u kulturno-povijesnom krugu SFRJ čak i obavljanje namaza biva doživljavano kao pretjerivanje. Zbog sveprisutne islamofobije i straha od razaranja porodičnog sklada uspostavljen je animozitet prema praktikovanju vjere, te se isto posmatra kao indikator „problema sa fundamentalizmom“.

Džemataski nivo	Proглаšavanjem zajedničkog zikra nakon namaza novotarijom neposredno se šalje poruka da IZ u BiH ne predvodi ljude na ispravan način. Pri tome se bez poznavanja povoda (sebeba) izricanja hadisa u pogrešnom kontekstu koristi čuveni hadis "Svaka novotarija je zabluda, a svaka zabluda vodi ka Vatri"	Svako angažovanje muslimana (vjernika) na izborima posjeduje potencijal za optužbu da se radi o osobama koje imaju prikirvene motive da uspotave teokratsku šerijatsku državu.
-----------------	---	--

Bilo da se radi o koncertu duhovne muzike, mevluda u kući ili džamiji, druženja/okupljanja koja organizuje IZ u BiH (kao baštinici islamske tradicije Bošnjaka), sve aktivnosti bivaju negativno portretirane i kod zagovarača kulturno povijesnog kruga SFRJ i kod neoselefijskih pokreta. Ova druženja bivaju interpretirana na način da je motiv za njihovo organizovanje ostvarivanje materijalne dobiti. Razlika je u usmjeravanju diskursa, pa su u diskursu zagovarača kulturno povijesnog kruga SFRJ druženja/manifestacije podrugljivo označeni kao „estradiranje“ vjere. U neoselefističkom diskursu ona se proglašavaju novotarijama (bid'atima) koja vode u Džehennem, posebno ako se pri tome sluša muzika s instrumentima i to smatra dozvoljenim. To se posebno odnosi na odlazak na dovišta (Ajvatovica, Karići, Djevojačka pećina...) i posjećivanja turbeta. U tom smislu se IZ u BiH i njeni djelatnici označavaju kao osobe koje su odgovorne za predvođenje u zabludu, odnosno, po diskursu zagovarača kulturno povijesnog kruga SFRJ, da od vjere prave „show“ i „estradu“. Neoselefisti u javnom diskursu kao argument najčešće navode hadis Muhameda alej-his-selam: "Za svoj ummet najviše se bojim imama zabludivača".⁹ Pojava sujevjerja je moguća, a jedan od efikasnijih načina borbe protiv nje je upravo socijalna kohezivnost i preoblikovanje percepcije istih kroz pozivanje na dobročinstvo na manifestacijama koje organizuje IZ u BiH. Ljudi imaju potrebu za druženjem, a alternativna "okupljališta" su koride. Štaviše, IZ u BiH ne spori da je riječ o islamizaciji predis-

⁹ *Dovišta nikla na paganskim svetištima ("Zikr" na vrelu Bune)*, Abdusamed Bušatlić, prof. – SAFF. <http://www.n-um.com/?q=node/5922> pristupljeno 16.4.2017. godine.

lamskih običaja. Šerijatsku ispravnost tih običaja obrazložio je najjemenitiji poznavalac islamskog prava i fetva-i-emin IZ u BiH dr. Enes Ljevaković, tako da možemo reći da su spomenuti prigovori više utemeljeni na vjerovanju, nego na argumentima.¹⁰

Kada analiziramo ova dva stava prema praktikovanju islamske tradicije Bošnjaka uviđamo da je riječ o svojevrsnoj „klackalici“ dva koncepta koja, u konačnici, stvaraju negativan diskurs i, samim tim, i negativnu atmosferu prema islamu i islamskoj tradiciji Bošnjaka. Oba koncepta nisu za izražavanje pobožnosti na način koji organizuje IZ u BiH. Razlika je u slijedećem: dok su za vrijeme SFRJ brojna dovišta poput Ajvatovice bila zabranjena (što podržavaju oni koji su zagovarali kulturno povijesnog kruga SFRJ), danas ovakva okupljanja neoselefije nastoje predstaviti kao zabranjena – ali u vjerskom smislu odn. haram što je najjasniji primjer nastojanja da se redefinira islamska tradicija Bošnjaka kao nešto neislamsko.

ZAKLJUČAK

Rasprave koje vode redefiniranju islamske tradicije Bošnjaka podsjećaju na koncept ‘horizontalnog neprijateljstva’. Prema ovom konceptu, radikalne grupe, premda dijele zajednički cilj, često omalovažavaju one konvencionalnije kao uljeze i izdajnike. White i Langerova pokazale su da svuda u svijetu postoje neprijateljstva između manjinskih grupa, pa su npr. ortodoksni jevreji ocjenjivali konzervativne jevrejke negativnije nego one jevrejke koje se ne pridržavaju vjerskih blagdana (White, Langer 1999). Međutim, kontekst u kojem se Bošnjaci nalaze, uzimajući u obzir proživljenu agresiju, neprestanak tendencija za očuvanje ideologija koje su dovele do agresije na BiH, čini islamofobiju sredstvom za nastavak uništavanja islamske tradicije Bošnjaka i nastavak genocida.

Pitanje autentičnosti interpretacije islama i ispravnosti djelovanja djelatnika IZ u BiH i same organizacije nalazi se u centru polemika koje vode ka redefiniranju islamske tradicije Bošnjaka. O njoj konstantno traju “pregovori” uz maliciozna i tendenciozna nastojanja različitih interesnih, ideoloških i političkih grupa. Sve imaju istu posljednicu - stvaranje međumuslimanske polarizacije u bh. društvu. Pri tome i nor-

---

¹⁰ *Obilaženje dovišta i turbeta* (utorak, 5. januar 2010, 14:57) odgovor dao fetva-i-emin dr. Enes Ljevaković, više na: http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=7937:obilaženje-dovita-i-turbeta&catid=143&Itemid=514 pristupljeno 16.4.2017. godine.

mativno djelovanje i predstavljanje islama od IZ u BiH, ali i sama islamska tradicija Bošnjaka imaju ulogu „žrtvenog jarca“.

Institucionalna uloga IZ u BiH se nalazi između optužbi za estradiziranje vjere i optužbi za iskrivljavanje vjere (bid'ati). Zajedničko tim optužbama je da IZ u BiH, kao baštinike islamske tradicije Bošnjaka, okrivljuju da vjeru zloupotrebljavaju zbog materijalne dobiti. Pri tome je *modus vivendi* i *modus operandi* (način življenja i djelovanja) islama, zbog islamofobne propagande, označen kao put onih koji su otuđeni od modernizma i civilizacijskih tekovina. Nastoji se prikazati kako su civilizovanost i modernost u neskladu sa islamskom tradicijom Bošnjaka. Ironično je to da se sa ovakvim stavovima slažu i oni koji simpatišu neoselefistički diskurs. Takvi su za apsolutno isključenje i od modernosti i od islamske tradicije Bošnjaka. Obje grupe bi željele da islamska tradicija Bošnjaka bude zabranjena – neoselefije bi željela da bude zabranjena u vjerskom smislu (da je šerijatski „haram“), a zagovarači kulturno povijesnog kruga SFRJ da bude zakonom zabranjeno veće prisustvo u javnom životu i obrazovanju. Održavanje ovakvog diskursa za rezultat ima dalje cijepanje bh.društva i dodatno širenje straha od islama uz ignoriranje njegovog mirnodopskog aspekta.

Krajnji cilj islamofobije u sredinama u kojima su muslimani dominantni brojem, jeste njihovo gubljenje islamskog identiteta. Prvi korak je redefinisavanje, a drugi odricanje autentičnosti tradiciji islama na ovim prostorima, najprije uništavanjem kulture življenja, te postepenim širenjem isključivosti i straha od drugog i drugačijeg. Da bi se srušila autentična kultura življenja islama i suživota na ovim prostorima negativno djelovanje usmjereno je ka rušenju imidža IZ u BiH i njenih djelatnika. Najveći dio odgovornosti za očuvanje islamske tradicije Bošnjaka, uz uglednike u političkom i intelektualnom životu bošnjačkog naroda, nosi IZ u BiH. Najbolji primjer takvog djelovanja je zajednička izjava reisu-l-ulema Husein ef. Kavazović s bošnjačkim predstavnicima iz političkog, akademskog, kulturnog i vjerskog života, iz decembra 2015. U njoj su osuđeni radikalizam i terorizam te upućen poziv bošnjačkom narodu da se „drži srednjeg puta u vjeri“.¹¹ Tim postupkom je istaknuta razlika između „srednjeg puta u vjeri“ koju zastupaju potpisnici pomenute izjave, za razliku od neformalnih grupa i osoba koje, tvrdeći da zastupaju autentičnu interpretaciju islama, pozivaju na pozitivan odnos prema radikalizmu i terorizmu.

---

¹¹ Vidi: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/bosnjacki-lideri-potpisali-zajednicku-izjavu-o-osudi-terorizma-i-nasilnog-ekstremizma/151204047> pristupljeno 16.4.2017. godine.

LITERATURA

1. Gaus, Karl-Markus (2001), *Europski abecedarij*, Durieux, Zagreb,
2. Duranović, Elvir (2011), *Elementi staroslavenske tradicije u kulturi Bošnjaka: odnos islamskih učenjaka u Bosni i Hercegovini prema njima*, Bugojno, Izdavač: Autor
3. Džambegović, Emir (2014), *Imidž Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, El-Kalem, Sarajevo.
4. Izvješće visoke radne skupine za socijalnu koheziju – cilj: aktivna, pravedna i socijalno kohezivna Europa, *TFSC* (2007) 3 1 E. Strasbourg, 28. siječnja 2008.
5. Jahić, Adnan (2010), *Islamska zajednica u BiH za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918–1941)*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju – Islamska zajednica u Hrvatskoj Medžlis islamske zajednica Zagreb, Zagreb
6. Karčić, Fikret (2006), Šta je to “islamska tradicija bošnjaka? *Preporod*, br. 23/841
7. Karčić, Fikret (2011), Alternativne muslimanske grupe između šerijata i sekularnog prava, *Islamic Scene in Bosnia and Herzegovina*, Zbornik-Proceedings, Udruženje Ilmijje Islamske zajednice u BiH i Fondacija Konrad Adenauer
8. Mardešić, Željko (2007), *Rascjep u svetome, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb,
9. Memišević, Ehlimana (2015), „Savremeno regulisanje slobode religije ili uvjerenja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori“, u *Sloboda vjere ili uvjerenja: priručnik*, 481, Centar za napredne studije Sarajevo, BiH
10. Perica, Vjekoslav (2003), „Uloga crkava u konstrukciji državotvornih mitova Hrvatske i Srbije“, *Zbornik radova – Historijski mitovi na Balkanu*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo
11. Quinn, Frederic (2008), *The Sum of All Heresies*, Oxford University Press, USA
12. Salkić, Muhamed „Jugoslavenska politika prema Islamskoj zajednici“ u *Zbornik radova Naučnog skupa “Islamska tradicija Bošnjaka: izvori, razvoj i institucije, perspektive”*, 14. 15. i 16. novembar 2007. amfiteatar Gazi Husrev-begove medrese, „Rijaset islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2008.; str. 454

13. Trgovčević, Ljubinka (1996), „The Kosovo-Myth in the First World War“. u: *Sveti Mesta na Balkanite*, Blagoevgrad
14. Trhulj, Sead (1992), *Mladi Muslimani*, Globus Zagreb, Hrvatska.
15. White, Judith B.; Langer, Ellen J. (1999), “Horizontal Hostility: Relations Between Similar Minority Groups,” *Journal of Social Issues* 55, pp. 537–59;
16. White, Judith B.; Schmitt, Michael T.; Langer, Ellen J. (2006), “Horizontal Hostility: Multiple Minority Groups and Differentiation from the Mainstream,” *Group Processes & Intergroup Relations* 9, pp. 339–58;
17. Žanić, Ivo (2003) „Simbolični identitet Hrvatske u trokutu raskrižje-predziđe-most“, u *Zbornik radova – „Historijski mitovi na Balkanu“*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo,
18. *Izješće visoke radne skupine za socijalnu koheziju – cilj: aktivna, pravedna i socijalno kohezivna Europa*, TFSC (2007) 3 1 E. Strasbourg, 28. siječnja 2008.

Magazin

BH Dani

Webstranice

Avaz.ba

balkans.aljazeera.net

klix.ba

mr.v.ba

n-um.com

Rijaset.ba

Saff.ba

trt.net.tr

24sata.info

REDEFINING THE ISLAMIC TRADITION OF BOSNIAKS AND ISLAMOPHOBIA

Summary

With the withdrawal of the Ottoman Empire from Bosnia and Herzegovina, history notes an endeavour to redefine the presence of Islam and Muslims in the Bosnian society as a presence of a foreign element. In relation to that, politics, which ranged from limiting the presence of Islam as an element of identity, to its suppression by assimilation, to elimination, in a physical sense as well as a self-concept, were used. That process, which was led during peace and war times, is nowadays defined as Islamophobia. When talking about the way of life under Islam, or rather the *modus Vivendi* and *modus operandi* of Islam, it's been constant in BiH and takes place in complicated social circumstances. Therefore, in this work, we will present the challenges and offer possible solutions for the modern Bosnian society. In that sense, it is important to mention new, neo salafi movements, which intend to redefine the Islamic sanctity. In exploring the Islamic tradition of Bosniaks, especially under the conditions of the Islamophobic discourse which is present in the world, the Islamic Community in BiH plays an important role. But, in order to achieve actual impact in preserving tradition and the balanced path, it is necessary to answer the question: "What is the Islamic tradition of Bosniaks?". In order to prevent a redefining, it is important to take a stand to Arabic folklore tradition of Islam which aims to present itself as the only authentic, and in that sense the relation towards other and different traditions. Also, it is also to take a stand to the pro-socialist interpretation of the role of religion in society, which aims to redefine religion as an irrelevant social phenomenon which leads to the crumbling of social relations, while trying to establish animosity towards religious freedom as a determining identity factor.

Key words: Islamophobia, tradition, Bosniaks, Islam

Adresa autora

Authors' address

Emir Džambegović

Internacionalni univerzitet Travnik

Fakultet za medije i komunikacije

emir.dzambegovic@gmail.com

Rad prezentiran na Naučnoj konferenciji "Savremeni izazovi i perspektive društvenih i humanističkih studija", Filozofski fakultet u Tuzli, april 2017. god.

